

A B R A H A M

Vertel mij uw verhalen en ik zal weten
waaruit ge leeft, waarin ge gelooft.

Beweeglijker dan gebeden en gezangen weerspiegelen verhalen het geloof van de vertellers. Het vaste, onveranderlijke van de ons overgeleverde gebeden en gezangen is wellicht gevolg van hun aard—worden zij niet tot God gericht?—als ook van het gebruik—zijn zij de eeuwen

door niet nagebeden en na-gezongen door de gelovigen?—Ook verhalen kennen vaste vormen, maar zij richten zich tot mensen en zij handelen over mensen. Dat God met de figuren der vertellingen handelt, ontnemt aan de verteller de beweeglijkheid niet. Evenmin belemmert het de groei van het verhaal bij de na-vertellers.

De verhalen over Abraham weerspiegelen het geloof van de vertellers. Wanneer de Joden een afwerende houding gaan aannemen tegenover de openbaring, die Mohammed ten deel viel, verandert Mohammed's waardering van de Patriarch. 'Ibrahim is Jood noch Christen, maar *chanif muslim*, hij die het rechte geloof bezit', heet het in een sura van de Qor'an. De Islam maakt van Abraham de vertegenwoordiger van de ware religie in haar eerste, natuurlijke staat. Jodendom en Christendom zijn hieruit voortgekomen, maar beide wijken af. De Islam evenwel keert terug tot de ware religie, tot de godsdienst van Abraham. Abraham wordt de grondvester van het Mekkaanse heiligdom. In de hadith, de traditie, wordt hij getekend als *khalil Allah*, vriend Gods. De stof voor de verhalen over Abraham put men uit de Oudtestamentische verhalen en uit de latere Joodse geschriften, terwijl ook oud-Arabische gegevens mee verwerkt kunnen zijn.

In de voorstelling van het laatste oordeel en de opstanding, een voorstelling die in de Islam veel aandacht vraagt, wordt Abraham aan Allah's linkerhand geplaatst. Hij voert als vader der gastvrijheid de vromen in het paradijs.

In de apocryphe en Rabbijnse literatuur vinden we Abraham veelvuldig. Hij wordt getekend als de wijze uitvinder. Nadat God hem geopenbaard heeft dat de sterrenwichelarij van zijn tijdgenoten en de godenverering ook van zijns vaders huis waardeloos zijn, komt hij op voor de enige, de universele God. Deze God, wiens engel hem Hebreuws geleerd heeft, beschermt hem op zijn vlucht uit Ur. Zijn gastvrijheid, bij Mamre betoond, wordt veelvuldig geprezen. Hij is de vader der proselyten: het universele karakter van zijn godsopvatting doet hem aanhangers van zijn geloof winnen.

De Vaderen leren—Abot v 19—dat hij die een goed oog, een zachtmoedig hart en een nederige geest bezit een volgeling van Abraham is. De universaliteit Gods leidt tot de gedachte, uit het hellenisme bekend, van de eenheid van het menselijke geslacht.

Abraham kende geen zonden. Hij onderhield de nog ongeschreven Tora en bleef standvastig in verzoeking. Zijn geloof is een verdienstelijke daad, waardoor hij bij God en mensen grote roem verwerft. Het Joodse geloof acht zich rijk door de verdiensten der vaderen en Abraham neemt daarbij een grote plaats in. Door deze verdiensten bestaat er zekerheid over de toegang tot de komende wereld. Derhalve betekent het verbreken van het verbond Abraham's—dit is de besnijdenis—de val uit het leven in de dood.

In het commentaar op het boek Genesis—B^rešit rabba xiv 6, ed. Theodor— staat Abraham tegenover de eerste mens, die verderft, als de mens, die opricht. Abraham is prae-existent. Door hem bestonden de geslachten, die voor hem leefden, en bestaan de geslachten, die na hem komen. Hij gelijkt de balk in het huis, waarop zowel de voorzijde als de achterzijde rust. En deze balk wordt bij de bouw het eerst gelegd.

Ook de oudste Christelijke geschriften gebruiken de gestalte van Abraham dikwijls. In de Evangeliën wordt over het aanzitten van Abraham, Izaäk en Jakob, over Abraham's schoot, over bekering tot zoon van Abraham gesproken. Petrus echter komt als de cosmische rots in Abraham's plaats en Jezus zegt: eer Abraham was, ben ik.

Het zoonschap Abraham's zonder boetvaardigheid wordt een vorm van zelfbedrog geacht en ook de heidenen wordt een kans gegeven om tot Abraham's tafel toe te treden.

'Indien ge Abraham's zonen waart, 'hoort het volk zich toeroepen, 'zoudt ge de werken van Abraham doen'. En Jacobus houdt Abraham als voorbeeld voor—Jac. ii 21–24 —, waarbij Gen. xv 6.

En hij vertrouwde op Jhwh en het werd hem als gerechtigheid
— *ç^edaqa* — aangerekend

aangehaald wordt. Paulus ontleent aan dit zelfde vers een andere gedachte in zijn polemiëk met het Joods gevoelende Christendom, dat in de werken der Wet gerechtigheid meent te kunnen vinden, Rom. iv, Gal. iii. Abraham is bij hem het voorbeeld van de gerechtvaardigde *sola fide*. Het vertrouwen in de Heer maakte hem tot een *çaddiq* een juiste mens, een mens naar de norm, naar het hart van God. Staat bij Jacobus de geloofshândeling in de aandacht, bij Paulus is het de geloofshóuding. De schrijver van Hebreëen xi neemt Abraham op in de reeks, die moet bewijzen dat niet zien en toch vertrouwen zinvol is: Abraham krijgt de beloning voor zijn geloof.

De cyclus van verhalen over Abra(ha)m in het boek Genesis is reeds op verscheidene wijze door de bijbelonderzoekers onzer dagen verklaard. Hoewel de traditie over Abraham als vader van het Israëlitische volk spreekt, is het velen opgevallen, dat Jacob veel meer dan Abraham geacht wordt de stamvader van Israël te zijn. Er zijn onderzoekers die aan heroën denken. Anderen lezen de verhalen als astrologische mythen. Weer anderen denken aan de verbroken rijkseenheid van het na-salomonische tijdperk en lezen in de verhalen een tekening van het ideaal ener herstelde eenheid. Inderdaad brengt het gebruik van de trias Abraham, Izaäk en Jacob dikwijls een programma. Maar deze trias staat niet in de verhalenreeks. En in haar is de naam van Abraham niet van wezenlijk belang, terwijl de verhalen over Abraham nog minder verkleeding van een gedachte over de hereniging van Noord en Zuid zijn.

Men heeft Abraham ook trachten te schetsen als een profetisch-zedelijke persoonlijkheid, die een spiritualistische, monotheïstische beweging gesticht heeft. Deze beweging zou één hemelgod gekend hebben, die zonder priesterlijke bemiddeling en zonder tempel in de vrije natuur vereerd werd. De wangunst der tijden zou veroorzaakt hebben, dat deze beweging zich niet heeft kuffen uitbreiden. De vriendelijke trekken van Abraham's God zouden zich weer verstrakt hebben tot de grimmigheid van de volksgod, naijverig als God van Mozes op de Sinai, krijgszuchtig als God van Jozua bij Gilgal, nationaal beperkt als God van David op de Sion.

In de verhalen uit Genesis wordt Abraham evenwel nergens als stichter van een godsverering getekend. Ook treedt hij niet op als een zedelijke persoonlijkheid. Hy is de geroepene, die de tocht door zijn vader begonen voort moet zetten, geroepen door een God, die reeds als bekend wordt verondersteld. In de vorm van de verhalen, waarin het Joodse volk ons hen overlevert, draagt deze God zelfs de naam van de God van de uittocht, Jhwh. Abraham is verder nimmer als enkeling geroepene Gods en hoofdpersoon der vertelling, doch steeds als drager van de zegen vor zijn geslacht.

De profeten, die in de genoemde verklaring al te eenzijdig getekend worden als predikers van anti-cultisch universalisme, noemen Abraham zelden. Bij hen is het telkens weer de uittocht, die als daad Gods wordt geïnterpreteerd. En als benaming van het volk dient Jacob/Israël.

In het boek Jesaja komt Abraham enkele malen voor. De gedachte uit Jes. xxix 22 'die Abraham vrijkocht' komt niet voor in de verhalen uit Genesis. Men heeft voorgesteld in plaats van *pada*, *hiphra*, vruchtbaar maken, te lezen—zo Kissane in zijn recent commentaarwerk, Dublin 1941—om een verband te kunnen leggen met Gen. xvii 6. In de Masoretische tekst kan moeilijk iets anders met Abraham bedoeld zijn dan het volk. In Jes. xli 8 wordt Abraham de vriend des Heren genoemd, parallel aan Jacob, de knecht des Heren. Jhwh heeft Abraham's zaad gekozen om met hem in een bijzondere verhouding te staan. In Jes. li 2 wordt Abraham aan de bevreesde groep ballingen voorgehouden als bewijs van Gods macht: Zie naar uw vader Abraham en naar uw moeder Sara: hij was immers alleen toen Ik hem riep en Ik zegende hem en maakte hem tot velen. (Vgl. dezelfde gedachte met omgekeerde toepassing in Ezech. xxxiii 24!) In Jes. lxiii 16 klinkt in een hartstochtelijk gebed iets door van vertwijfeling aan de leven brengende stroom der geschiedenis: Immers Gij zijt onze vader. Abraham toch kent ons niet en Israël ziet ons niet aan. Gij, Jhwh, zijt onze vader. Van oudsher is uw naam onze Losser.

Een andere poging om Abraham in de gedachtenwereld van het Oude Testament een plaats te geven maakt hem tot een proleptische figuur. Abraham is daarbij voorloper van Mozes. Hij is aanvoerder van het volk, aan wie God zich openbaart, en vertoont reeds trekken, die straks

bij Mozes het wezen van het volk en zijn verhouding tot Jhwh bepalen. Belangrijk is in deze opvatting dat de nadruk valt op Abraham als leider des volks.

Buiten de cyclus uit Genesis komt de naam van Abraham in het Oude Testament slechts zelden voor. Izaäk wordt drager van de zegen, wegens zijn vader, Gen. xxvi 24. Wanneer deze zijn zoon Jacob zegent, Gen. xxviii 4, geeft hij hem en zijn zaad de zegen van Abraham. Een enkele maal nog vinden we de uitdrukking: de God van uw vader Abraham. En verder de naam in de trias, Abraham, Izaäk en Jacob, in het jonge gedeelten van het Oude Testament, de aanduiding van het volksgeheel, verbonden met de begrippen zaad en verbond. Over de plaats en in de profetische boeken werd reeds gesproken. Ps. xlvii 10 noemt de God van Abraham. Ps. cv is verder het enige lied uit het Psalmboek waarin Abraham voorkomt. In de vv. 6, 9 en 42 wordt hij vermeld als de knecht des Heren, parallel aan Jacob/Israël en aan Izaäk.

De gegevens, in het voorgaande aangeduid, maken de indruk dat de figuur van Abraham de gelovigen in de tijd na de ballingschap, in de eeuwen rond het begin onzer jaartelling, en in de begintijd van de Islam, meer heeft bezig gehouden dan in de Oudtestamentische periode. Wanneer men zich nader verdiept in de wijzen waarop de gelovigen Abraham tekenen, wijkt de mogelijkheid hier een schets van een historische figuur uit te ontwerpen steeds verder terug. Wat wij vinden is interpretatie waaruit het geloof van de gebruikers naar voren komt: men tekende in Abraham eigen geloof.

Veel van de bouwstof hunner tekening ontleenden zij aan de cyclus der verhalen over Abraham uit het boek Genesis. Tekent deze cyclus een duidelijk beeld van Abraham?

Het tweede gedeelte van Gen. xi brengt de geslachtslijst van Sem tot Terach, de vader van Abram, Nahor en Haran. Het 31ste vers van dit hoofdstuk bericht dat Terach zijn zoon Abram en diens vrouw Saraj, met de weesgeworden kleinzoon Lot, nam en wegtrok uit Ur in Mesopotamië om naar het land Kanaän te gaan. Langs de gebruikelijke route over het Noorden komen zij tot Haran, waar Terach sterft. In Gen. xii zet zijn zoon en opvolger Abram de reis voort en komt in Kanaän.

Deze gang van zaken lijkt geheel effen. Toch bestaat er een zeer groot verschil tussen Gen. xi en Gen. xii. Gen. xi vermeldt de *tôl'édôt*, de manifestaties van de levenskracht, van het geslacht van Sem. Maar Gen. xii zet de opsomming van deze manifestaties van levenskracht niet voort. Gen. xii e.v. brengen verhalen, die bewijzen leveren van Jhwh's kracht. Niet de *tôl'édôt* van Sem's afstammeling Abram vormen het motief van de cyclus, maar de zegenkracht van Abram's God, aan Abram beloofd en op wonderbaarlijke wijzen bevestigd. Wanneer wij deze verhalen benaderen om kennis te verkrijgen van wat met een ongefundeerde term het tijdperk der aartsvaderen heet, worden wij teleurgesteld.

Het gaat in deze verhalen niet over de geschiedenis van Abram. Zij tekenen geen historische persoonlijkheid. Het gaat over *birkat Jhwh*, de zegenkracht van de Heer, over de vervulling der belofte.

Dit wil niet zeggen dat er geen historische gebeurtenissen in deze verhalen verondersteld worden of deel van de bouwstof kunnen zijn. Uit andere bron vernemen wij over tochten uit het arme land Kanaän naar het korenrijke Egypte, over verwoestingen in het gebied der Dode Zee, over gevechten tussen stadstaatjes, over verwantschap tussen Ismaël en Izaäk. Misschien leidt een vergroting van onze kennis van het verleden tot groter waarschijnlijkheid bij datering der verhalen en bij onderkenning van hun historische bouwstoffen. Dit al kan echter niet veranderen dat de cyclus zelf blijkens zijn motief niet tot de categorie Annalen, geschiedboeken, gerekend wil worden. De reeks van verhalen brengt de vermelding van die wondermacht van de Heer en behoort tot de categorie Lofprijzing Gods.

De eerste drie verzen van Gen. xii geven duidelijk het verschil met het vorige hoofdstuk aan. Ook blijkt uit hen de bedoeling op ondubbelzinnige wijze, die de verteller met de kommende verhalen heeft.

En Jhwh zeide tot Abram: Ga uit uw land—uit uw familie, uit uws vaders huis—naar het land dat Ik u zal tonen. Ik zal u namelijk tot een groot volk maken, u zegenen en uw naam groot doen zijn. Ge zult een zegen—*b*ra*ka—zijn. Ik zal namelijk zegenen die u zegenen en vervloeken die u vloeken, en alle geslachten des lands zullen u als zegen(spreuk) bezigen. Abram zal betekenen *birkat Jhwh*, Voorspoed. ‚Het moge u gaan als Abram!‘ wordt een zegenspreuk. De clans van Abram’s omgeving, in het land waar hij zich zal vestigen, herkennen en erkennen in Abram’s welvaart de goddelijke zegen.

De komende verhalen nu zijn de bevestiging, de vervulling van de belofte van de Heer. Zij zijn illustraties hoe Jhwh Abram tot een zegenrijk geslacht maakt, illustraties van Jhwh’s krachtdadige zegen. Hierbij past de vertaler een eenvoudig en ook van elders bekend schema toe, dat de eeuwen door nog niets van zijn fascinerende uitwerking heeft verloren: het schema der tegenstelling. De hoofdpersoon komt in allerlei omstandigheden, die juist het tegengestelde van hetgeen verwacht en gehoopt wordt schijnen te brengen. De redding uit deze precaire omstandigheden accentueert het eigenlijke motief der vertelling.

Bezien wij thans de grote lijnen van de verhalen over Abraham, lettend op het aangegeven motief van de gelovige, die met deze verhalen zijn God prijst. In plaats van de welvaart, waardoor hij tot drager van de zegen zou worden, vindt Abram in het land Kanaän hongersnood, Gen. xii 10 e.v. De nood dwingt hem naar Egypte te trekken. Egypte heeft in de oren van de Israëliet de klank van slavernij. Alsof dit nog niet voldoende schaduw is, komt de zwarte plek: Saraj’s schoonheid brengt Abram’s leven in gevaar. Abram’s list, waarbij Saraj moet

optreden als zijn zuster, moge dit gevaar afwenden, zij voorkomt niet dat hij zijn vrouw dreigt te verliezen. De Pharao begeert Saraj als vrouw. Op dit punt, een dieptepunt, grijpt Israël's God in. Het huis van de Pharao wordt door rampen getroffen en wanneer hij de oorzaak onderkend heeft, keert Saraj terug, wordt Abram met geschenken overladen en met de zijnen naar Kanaän teruggestuurd. Hetgeen uit scheen te lopen op een totale ondergang wordt gewend tot vervulling van een deel de belofte: Abram keert rijk terug in Kanaän.

In Gen. xx wordt een dergelijke illustratie van Jhwh's vermogen gegeven. Hierbij is Abraham, in aansluiting bij zijn voorbede in Gen. xviii, een *nabi'* die Abimelek, van bedreiger tot bedreigde geworden, kan redden.

Het nageslacht is een wezenlijk deel van elke Oosterse zegen. Maar Abram blijft kinderloos. Zijn neef Lot is naar een eigen toekomst vertrokken. Abram heeft hem kunnen verdedigen tegen de ondergang, die de oorlog bracht, Gen. xiv, Abram heeft gepleit voer de stad zijner inwoning, Sodom, aan goddelijke vernietiging prijsgegeven. Maar in de lijn van Lot's geslacht ligt Abram's toekomst niet. Zal zijn slaaf Eliëzer zijn erfgenaam moeten worden? Tenslotte is Abram's verwachting, zij het gekortwiek, gevestigd op zijn zoon, gewonnen bij Hagar, een Egyptische slavine. Ismaël echter krijgt een eigen zegen, een aparte toekomst. In de naamsverandering, althans in de betekenis die de verteller er aan hecht, komt de beklemming scherp naar voren. Abram, rijk maar kinderloos, zal heten Abraham, verklaard als vader van een menigte volks; en Saraj, de onvruchtbare, zal Sara heten, verklaard als verwekster van vorsten, Gen. xvii. Maar beiden zijn oud. Saraj lacht. De Heer evenwel brengt het wonder tot stand: Izaäk, Belacher van de ouderdom zijner zogende moeder, wordt geboren. Wanneer de zichtbare wegen tot vervulling der belofte gesloten zijn, opent God zijn wonderbaarlijke weg, waarop des te duidelijker uitkomt, dat Abraham de drager van goddelijke zegen is.

Deze God vraagt in het verhaal van Gen. xxii deze enige zoon als offer. Hoe stijgt de spanning! Zal nu toch nog de belofte onvervuld blijken te zijn, nu God tegen God handelt? Is het geloof in deze God, het vertrouwen op zijn belofte, dan toch ijdel? Abraham is in dit alles passief. In hem, door hem vertoont zich de wondermacht van Jhwh. Ook deze spanning wordt op haar hoogtepunt gelost. Izaäk zal de zegen dragen.

Wanneer deze Izaäk huwbaar geworden is, temidden van een vreemd geslacht, wordt in de brede vertelling van de bruidswerving de zuiverheid van het geslacht gewaarborgd, Gen. xxiv.

Van Abraham wordt tenslotte nog verhaald, dat hij een andere vrouw nam en zonen gewon, en dat hij stierf, 175 jaar oud, op een goede leeftijd, oud en verzadigd (Gen. xxv aanvang). Maar het verhaal was reeds uit. De belofte was vervuld. Jhwh's zegen had zich als goddelijke kracht getoond.

De Lofprijzing van de gelovige verteller en van de na-vertellers, de geslachten door, zet zich voort in de verhalen over de kracht van Jhwh, over de zegen des Heren, in zijn verkorenen. God zelf vertoont zich in degene die hij verkiest. De knecht draagt zijn livrei, is deel van zijn Heer. Abraham, straks Jacob/Israël, het uitverkoren geslacht, blijft in deze verkiezing knecht, slaaf die zijn God moet vrezen om verkorene te kunnen blijven. Wanneer hij in deze juiste houding staat tegenover zijn God, zijn vertrouwen in hem stelt in alle omstandigheden des levens, ervaart hij dat zijn God gestalte in hem aanneemt, zich in hem en door hem als zegen manifesteert.

In de taal van het Oude Testament heet het dat God zijn naam aan zijn volk verbindt. Dat merkt een Pharao, en een Abimelek, die zich vergrijpen aan dat volk. Dat merkt dit volk zelf, wanneer het eigen wezen aantast. Deze God is transcendent en immanent tegelijk.

In deze religieuze spanning verkeert Israël. De indaling Gods maakt hem vernietel. trots—en ter zelfder tijd deemoedig, bang. Zij doet hem de aarde, het leven, de medemens beminnen—en maakt hem ter zelfder tijd vol van een onuitblusbare verwachting temidden van een heilloos heden.

Abraham is voor de gelovige verteller uit het boek Genesis een spiegel van Jhwh's wonderbaarlijke macht en betrouwbaarheid. Het luisteren naar zijn verhalen onthult waaruit hij leefde, waarin hij geloofde.

Leiden, Mei 1949.

P. A. H. DE BOER.